

Bolgarski jezik in književnost v slovenskem akademskem in kulturnem prostoru

Ljudmil Dimitrov

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slavistiko

V članku je predstavljena zgodovina poučevanja bolgarskega jezika, literature in kulture v Sloveniji (na Univerzi v Ljubljani). Obravnavana so različna obdobja prisotnosti bolgarske kulture in literature, odvisno od političnih odnosov med Bolgarijo in Jugoslavijo oz. Bolgarijo in Slovenijo po letu 1991 ter ideoloških omejitev, značilnih za obdobje železne zavese. Opisani so motivi, ki določajo zanimanje slovenskih študentov za bolgarski jezik, pa tudi prevajalsko delo lektorata in dejavnosti, ki jih izvajajo različni bolgarski lektorji.

Ključne besede: bolgarski jezik, slovenska kultura, prevod, lektorat

В статията се представя историята на преподаването на български език, литература и култура в Словения (в Люблянския университет). Засягат се различните по интензивност етапи на присъствие на българската култура и литература в зависимост от политическите отношения между България и Югославия и България и Словения след 1991 г. и идеологическите ограничения, характерни за времето на Желязната завеса. Описани са мотивите, определящи интереса на словенските студенти към българския език, както и преводаческата работа на Лектората и дейността, извършена от различните български лектори.

Ключови думи: български език, словенска култура, превод, лекторат

The article presents the history of teaching Bulgarian language, literature and culture in Slovenia (Ljubljana University). The different stages of the presence of Bulgarian culture and literature, depending on the political relations between Bulgaria and Yugoslavia and Bulgaria and Slovenia after 1991, and the ideological restrictions characteristic of the Iron Curtain period are outlined. The motives that determine the interest of Slovenian students in the Bulgarian language are described, as well as the translation work of the Lectorate and the activities performed by the various Bulgarian lecturers.

Keywords: Bulgarian language, Slovenian culture, translation, proofreading

Prisotnost bolgarskega jezika, književnosti in kulture ter njihovo poučevanje in populariziranje v Sloveniji predstavljajo dolg, neenakomeren in zapleten proces, ki zahteva resnejšo analitično razlago.

Obojestranski prodor se je začel s čisto naravno pritegnitvijo pozornosti in izražanjem simpatij do Bolgarov med bitkami za osvoboditev narodov na Balkanu v zadnji tretjini 19. stoletja, ko se v slovenski klasični književnosti ne samo pojavi, ampak samostojno razvija (dobesedno do danes) posebna *bolgarska tema*, ki se je izrisala kot fenomen zanimanja dveh sorodnih narodov, umetno razdeljenih zaradi geopolitičnih ciljev, ambicij in ideologij. Bolj intenzivne in neposredne stike lahko opazimo v obdobju med 1. in 2. svetovno vojno. Takrat se pojavijo prvi slovenski prevodi bolgarskih književnih del in obratno – v bolgarščini izhajajo predvsem besedila iz (takrat) sodobne slovenske književnosti. Moč je opaziti nekaj, kar bi lahko imenovali strategija za izmenjavo najboljših primerkov iz naših dveh književnosti. Prevajanje je potekalo zavzeto in neposredno iz naših jezikov, ne glede na to, da prevajalci takrat niso bili ne slovenisti ne bolgaristi, ampak so enostavno znali in brali drugi jezik, obiskovali državo, v kateri se ta jezik govori, komunicirali z nosilci jezika in se posvetovali z njimi, za prevajanje nejasnih mest in stereotipov pa so si delno pomagali s posredništvom srbohrvaščine, nemščine in francoščine. (Izredno žalostno je dejstvo, da kljub posameznim, večinoma neuspešnim poskusom profesionalni bolgarsko-slovenski in slovensko-bolgarski slovar še do danes ni izšel.)

Toda že prej, konec 19. in na začetku 20. stoletja, lahko opazimo nepričakovan pozitiven precedens v naših odnosih, povezan z bolgarskim jezikom in književnostjo. Glavni junak dvostranskih povezav v tem obdobju je Anton Bezenšek (1854–1915), ki ga uradne oblasti po osvoboditvi Bolgarije povabijo za glavnega stenografa novoustanovljene Narodne skupščine v Kraljevini Bolgariji – in Bezenšek tam dela od leta 1879 do svoje smrti. Profesorjeva ogromna zasluga ni le to, da je vzpostavil bolgarsko stenografijo; leta 1914 je napisal in v Sofiji izdal prvo slovnico bolgarskega jezika, namenjeno Slovincem (*Bolgarska slovnica in čitanka s slovensko-bolgarskimi razgovori: priloženih 5 tablic s cirilsko pisavo*). Prav tako je v bolgarščino prevajal slovensko poezijo, jo objavljaj v periodiki in izdajal pri svoji založbi in knjigarni Čebela (Пчела) v Plovdivu. Navdihujoče je tudi njegovo delo *Bolgarija in Srbija* (1897), ki je bilo prodano v za konec 19. stoletja rekordni nakladi 70 tisoč izvodov in je pripomoglo, da so njegovi rojaki bolje spoznali naše običaje, naravo, zgodovino in kulturo ter se jim približali.

Po koncu 2. svetovne vojne se bolgarski jezik (na žalost le za kratek čas) vlije v akademski tok, potem ko je bil leta 1948 na Ljubljanski univerzi sprejet sklep o odprtju petih novih slovanskih lektoratov. Kot piše Aleš Gabrič, »... so o novih lektoratih razpravljali 23. oktobra 1948 na prvi seji fakultetnega sveta Filozofske fakultete v študijskem letu 1948/49. Predstojnik oddelka za slovanske jezike Rajko Nahtigal je predlagal imenovanje lektorjev za bolgarščino in češčino. [...] Sprejet je bil prvi Nahtigalov predlog in soglasno je bil izbran prof. Simeon Stef. [anov] Hesapčiev, bolgarski državljani, za lektorja bolgarskega jezika na filozofski fakulteti« (Gabrič 2016: 225–226). Podatki o Simeonu Hesapčievu so skromni. V tistih časih je bil zagotovo poslan kot »zaupanja vreden«, torej predan idejam komunizma, toda kdo in na kakšen način ga je z bolgarske strani določil za to mesto, ostaja neznano. Pomembnejše je, kot se je izkazalo, da je edini tujec, ki so ga v Ljubljani odobrili za lektorja – druge slovanske jezike je prevzel domači kader. O Hesapčievu je znano, da je prevajal iz ruščine in da je eden izmed avtorjev bolgarsko-esperantskega slovarja, ki je izšel v Sofiji leta 1963, ter učbenika in priročnikov za esperanto. Zanimivo je, da je »pedagoške obveznosti na lektoratu za bolgarščino opravljal v realni gimnaziji na Vegovi ulici. [...] V seznamu predavanj za poletni semester 1949 je bilo najavljeno, da so ure bolgarskega lektorata namenjene vsem slušateljem slovanske filologije, po dogovoru pa naj bi Hesapčiev pripravil tudi posebne vaje za neslaviste. Poudarek njegovih predavanj je bil na slovnici sodobnega bolgarskega knjižnega jezika in na zgodovini sodobne bolgarske književnosti, na seminarskih vajah pa naj bi se ukvarjal z besedili iz del bolgarskih klasikov. Na posebnih vajah, ki so bile namenjene tudi prevajalcem iz bolgarskega jezika, so jim bili za izhodišče praktičnega dela dotedanji prevodi iz bolgarščine v slovenski jezik« (Gabrič 2016: 226).

Gabrič citira iz arhiva Filozofske fakultete (ZAMU, I) tudi druge pomembne podatke o prvem bolgarskem lektorju v Sloveniji. Na primer to, da je Hesapčiev v zimskem semestru akademskega leta 1949/50 predlagal nov in znanstveno precej dobro zasnovan učni načrt: »[on] je učni načrt razdelil v več sklopov s po okvirno 16 urami, prikaz Bolgarije in bolgarske kulture pa je vklopil v zgodovino. [...] sledila pa sta zgodovina bolgarskega naroda do preporoda in obdobje preporoda bolgarskega naroda. V tem delu je izpostavil imeni Paisija Hilendarskega in Sofronija Vračanskega. V drugi sklop je Hesapčiev uvrstil ožje kulturno področje, v pregled bolgarske kulturne zgodovine pa ob 'začetek nove bolgarske poezije' uvrstil bolgarsko gledališče in dramatiko, pripovedno literaturo in politične ideje. Osredotočil se je zlasti na literaturo in ideje Hrista Boteva in Ivana Vazova.

V zgodovinske teme je uvrstil tudi pregled novejše zgodovine od rusko-turške vojne do življenja v svobodni Bolgariji« (Gabrič 2016: 226–227). Manjkajo pa podatki, koliko študentov je obiskovalo predavanja, kakšni so bili rezultati in učinki oz. posledice ukvarjanja z bolgaristiko ipd.

V tem primeru je škoda, da je lektorat deloval le eno akademsko leto – zaradi hudega poslabšanja odnosov med Bolgarijo in Jugoslavijo je bil namreč leta 1950 ukinjen. Gabrič poskuša zamegljeno, toda neprepičljivo in brez utemeljevanja z resnimi argumenti prikazati kot razlog ne toliko politično situacijo, ampak tehnično pomanjkanje predavalnic in materialnih sredstev, saj so se takrat odpirali tudi drugi lektorati (angleški, francoski, italijanski, nemški in ruski), zato so seveda morali nekateri (verjetno tisti, za katere ni bilo dovolj zanimanja) odpasti. Popolnoma kategorično lahko ugovarjam podobnim trditvam. Da se je ohranil ruski lektorat, ni pomenilo, da je bil bolgarski ukinjen, ker ni bilo moč najti mesta za njegovo izvajanje. Razlogi so bili seveda povsem politični: eni so izhajali iz hegemonije srbske politike, drugi pa iz močno zaostrelega (in ideološko vpeljevanega zoper Bolgarijo) makedonskega vprašanja in potrebe, da se v mejah Jugoslavije popularizira makedonistika, na žalost na račun bolgaristike. In čeprav se nam z današnje perspektive zdi podobna odločitev nesprejemljiva, je bila v tedanjem zgodovinskem kontekstu popolnoma razumljiva. To seveda ni bilo dobro, saj je bila tako največja samostojna južnoslovanska kultura ignorirana, dostop Slovencev do bolgarskega jezika, književnosti in umetnosti pa je bil prekinjen za več kot štiri desetletja, pri čemer so potihoma (zahrbtno) ali pa kar odkrito potekale spodbude in spekulacije za zlora- bo zgodovinskih podatkov, virov in dokumentov v korist trenutnemu ideološkemu razpoloženju. Takoj dodajam pomembno pojasnilo, da takšno stanje ni bilo izzvano, niti kaj preveč odobravano s strani Slovencev; enostavno je bilo rezultat navodil in direktiv centralizirane federalne oblasti v Beogradu za izvajanje protibolgarske kulturne politike. Bolgarija je bila za dolgo časa pozabljena in edino osebni stiki med posameznimi kulturniki so preprečevali, da bi proces našega medsebojnega spoznavanja preko književnosti popolnoma zamrl. Za to so ti posamezniki potrebovali pogum in veliko njihovih dejanj, ki so bila izraz prijateljstva in dobronamer- nosti, ni ostalo nekaznovanih. Med njimi so bili prevajalci, publicisti in raziskovalci – s slovenske strani France Bevk, Matej Rode, Tone Potokar, Alojzij Bolhar, Živan Žun in Katja Špur, z bolgarske pa Stiljan Čilingirov, Elisaveta Bagrjana, Dimiter Pantelev, Venceslava Jordanova, Gančo Savov in Ivan Kolarov.

Stvari so se močno spremenile, ko je 25. junija 1991 Slovenija postala neodvisna. Procesi, ki so se začeli konec leta 1989 s padcem Berlinskega zidu in zlomom

totalitarnih režimov v Vzhodni Evropi, so postopoma normalizirali odnose med našima državama, na silo razdeljenima več kot pol stoletja. Po razpadu Jugoslavije se je odnos bivših federalnih republik do Bolgarije delno uravnovesil, Slovenci pa so obudili staro naklonjenost in s tem postopoma povečevali tudi zanimanje za našo kulturo, turizem, blagovno menjavo, proizvodnjo in šport.

Že leta 1992 je bil formalno ponovno vzpostavljen (v resnici je bil na novo ustanovljen in postavljen na sodobnih znanstvenih temeljih) lektorat bolgarskega jezika, književnosti in kulture na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ta je do danes edino pooblaščenno mesto za poučevanje bolgarščine. Zaradi številnih vzrokov, predvsem pa zaradi prekinjenih tradicij in omejenega števila bolgarskih državljanov ali otrok iz mešanih zakonov, ki živijo v Sloveniji, bolgarski jezik v nobeni obliki ni predstavljen v srednjih šolah in gimnazijah, niti kot obvezni niti kot izbirni predmet. Glede poučevanja na univerzi lahko od začetkov do danes opazimo številne spremembe, aktualno stanje lektorata pa bom predstavil v nadaljevanju.

Lektorat delno financira Ministrstvo za izobraževanje in znanost Republike Bolgarije (kakršna je praksa tudi pri lektoratih bolgarskega jezika v drugih državah) in delno Univerza v Ljubljani. Bolgarska stran izbira in predlaga lektorja, pri čemer upošteva zahteve Filozofske fakultete UL, slovenska pa ga odobri ali, v nasprotnem primeru, zavrne. V 17-letnem obdobju od ustanovitve so bili lektorji bolgarskega jezika, književnosti in kulture v Ljubljani:

- 1992–1996: Viktorija Menkadžieva (Sofijska univerza Sv. Klimenta Ohridskega);
- 1996–2001: Elena Tomova (Bolgarska akademija znanosti);
- 2001–2005: Najda Ivanova (Sofijska univerza Sv. Klimenta Ohridskega);
- 2005–2010: Ljudmil Dimitrov (Sofijska univerza Sv. Klimenta Ohridskega)
- 2009–2012: Najda Ivanova (Sofijska univerza Sv. Klimenta Ohridskega);
- 2012–2014: Lilija Ilieva (Jugovzhodna univerza Neofita Rilskega – Blagoevgrad);
- 2014–2019: Ljudmil Dimitrov (Sofijska univerza Sv. Klimenta Ohridskega).

Bolgarski jezik se predava na dveh študijskih stopnjah: na prvi (bakalaver) in drugi stopnji (magister). Na prvi stopnji študijskega programa Južnoslovanski študiji izvajamo obvezni predmet Bolgarski jezik, družba in kultura ter izbirni predmet Južnoslovanske družbe in kulture 3: Bolgarija, kjer je poudarek na književnosti in

kulturi (gledališče, kino, glasba, sociokulturna kompetenca, tradicionalne jedi in vedénjski stereotipi, zgodovina, zgodovinske in naravne znamenitosti ...). Prav tako je mogoče izbrati bolgarščino kot izbirni lektorat drugega slovanskega jezika, ki lahko traja od dveh do šestih semestrov. Namenjen je predvsem študentom slavistom, lahko pa ga brez omejitev izberejo tudi študenti drugih študijskih programov. V zadnjih letih so obiskovali vaje in opravljali izpite študenti gradbeništva, arhitekture, turizma, prevajalstva, bibliotekarstva, ekonomije, prava, matematike, muzikologije idr. Na drugi stopnji za študente študijskega programa Južnoslovanski študiji v okviru predmeta Južnoslovanski jeziki 2 izvajamo še dodatne jezikovne vaje. Da bi maloštevilne in krepko nezadostne ure optimizirali, na začetku določimo interesna področja študentov in program uskladimo z njihovi željami. V času mojih dveh mandatov (2005–2010 in 2014–2019) smo vaje izvajali na prevajalski smeri, na kateri se je število študentov gibalo med 5 in 8 (do 10) in kjer smo se ukvarjali s prevajanjem literarnih besedil, predvsem umetniških. V tem sodelovanju so nastale sledeče pomembnejše izdaje:

Морето. Петнайсет български поети. / Morje. Petnajst bolgarskih pesnikov. Dvojezična izdaja – v bolgarščini in slovenščini. Prevajalci: Namita Subiotto, Ana Drk, Metod Čepar, Miha Amon, Gašper Zupančič, Jaro Samobor, Borut Omerzel, Eva Šprager, Jelena Miljković, Ivana Angelova, Matej Molan, Goran Majstorović, Angelika Ergaver, Nina Čakarić. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2007.

Antologija bolgarske književnosti 1. Prevajalci: Ivana Angelova, France Bevk, Metod Čepar, Ana Drk, Angelika Ergaver, Robert Grošelj, Katja Horvat, Tea Hozjan, Tea Letonja, Goran Majstorović, Matej Meterc, Domen Mezeg, Jelena Miljković, Sandra Oman, Borut Omerzel, Neža Perko, Anja Poberžnik, Tone Potokar, Tanja Radović, Matej Rode, Jaro Samobor, Anže Strehar, Eva Šprager, Katja Špur, Gašper Zupančič, Živan Žun. Ljubljana, Znanstvena založba, Filozofska fakulteta, 2008.

Antologija bolgarske književnosti 2. Prevajalci: Dimitar Anakiev, Ivana Angelova, Alojzij Bolhar, Izidor Cankar, Malka Čeh, Metod Čepar, Ana Drk, Angelika Ergaver, Robert Grošelj, Katja Horvat, Lovro Kozamernik, Goran Majstorović, Matej Molan, Sandra Oman, Borut Omerzel, Katja Pistor, Tone Potokar, Jaro Samobor, Namita Subiotto, Eva Šprager, Katja Špur, Nina Zavašnik, Gašper Zupančič, Maja Žvokelj. Ljubljana, Znanstvena založba, Filozofska fakulteta, 2009.

Rumen Leonidov: *Z vrha jezika.* Dvojezična izdaja – v bolgarščini in slovenščini. Prevajalci: Namita Subiotto, Borut Omerzel, Metod Čepar. Ljubljana, Študentska založba. Knjižna zbirka Beletrina, 2009.

Slovanske sončne zgodbe. Ljubljana, Znanstvena založba, 2009. Sestavil skupaj z Namito Subiotto idr. Vključuje idilo Petka J. Todorova *Слънчова женитба* (*Sončna svatba*) v prevodu Mateja Meterca in Domna Krvine, 31–40 strani.

Slovensko-bolgarski in bolgarsko-slovenski priročnik / Българско-словенски и словенско-български разговорник. (V soavtorstvu z Ivano Angelovo, Ano Drk, Lovrom Kozamenikom, Sandro Oman in Jarom Samoborom). Ljubljana, *Znanstvena založba*, 2010.

Šest bolgarskih dram. Zbornik (Petko Todorov, Zidarji; Anton Strašimirov, Vampir; Račo Stojanov, Mojstri; Jordan Radičkov, Januar; Stefan Canev, Zadnja Sokratova noč; Jana Dobрева, Novembrska vročina). Prevod iz bolgarščine: Sandra Oman, Katja Horvat, Gašper Zupancič, Metod Čepar, Nina Zavašnik, Jaro Samobor. Sofija, Fabel, 2012.

Petelinček kratkorepec in druge bolgarske ljudske o živalih. Izbral Ljudmil Dimitrov. Uredila Slavica Remškar. Ilustrirala Jelka Godec Schmidt. Prevedli iz bolgarščine: Magdalena Cvetkova, Jure Gende, Petra Meterc, Matej Tratnik, Urška Vidmar, Nina Zavašnik, Gašper Zupancič. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2018.

Kljub tem zares razveseljujočim uspehom pa številni problemi še čakajo na rešitev. Z nekoliko razočaranja moram poudariti, da od vseh slovanskih jezikov, ki se jih poučuje na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, bolgarščina (poleg ukrajinsčine, beloruščine in obeh lužiških srbščin) sploh nima samostojne katedre – kar je nerazumljivo še posebej zato, ker je del južnoslovanske skupine in prvi kodificiran slovanski jezik. To stanje bi bilo treba urediti na recipročen način in lektorate preoblikovati v samostojne študijske programe: bolgaristiko na Univerzi v Ljubljani in slovenistiko na Univerzi v Sofiji.

Neregulirano, toda precej pogosto različne jezikovne in ostale šole (vključno z gimnazijami) iščejo pomoč bolgarskega lektorja ali študentov z višjo ravno znanja jezika za organiziranje tečajev za določeno področje – ali intenzivno ciljno izobraževanje skupine zaposlenih pri določenem podjetju, ki je napotena na delo v podružnico v Bolgarijo, oz. poučevanje učencev, ki s starši za krajši ali daljši čas živijo v Sloveniji, končujejo srednjo šolo in morajo po zakonodaji Evropske unije opraviti pisni izpit (maturu) v svojem maternem jeziku. Ker Bolgarija nima kulturnega centra v Ljubljani, pogosto lektor kompenzira vlogo kulturnega atašeja tudi pri obiskih uradnih delegacij ali pri pripravi dokumentov in raznovrstnih besedil po potrebi prevaja in pomaga za lažji potek komunikacije.

Osnovna tendenca v naših dvostranskih stikih, vključno z jezikovnimi, je optimistična, saj vsako leto slovenski študentje obiskujejo oba poletna jezikovna tečaja za tuje bolgariste v Sofiji in Velikem Trnovu, naraščajoča potreba po književnih prevajalcih pa spodbuja vse bolj resno in dolgotrajno ukvarjanje z bolgarskim jezikom.

Literatura

Gabrič, Aleš (2016). Simeon Hesapčiev – prvi lektor bolgarščine na Univerzi v Ljubljani. *Slovenci in Bolgari med zahodnimi in vzhodnimi vplivi* (ur. Ž. Lazarevič, A. Gabrič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 219–234.